В. П. Красней

Беларуская мова ў табліцах і схемах

Для школьнікаў

8-е выданне

Мінск • «Аверсэв» • 2020

МАЎЛЕННЕ

Стылі беларускай літаратурнай мовы

План характарыстыкі	Гутарковы	Навуковы
1. Мэта выкарыстання	Абмен думкамі, уражаннямі, інфармацыяй, нязмушаныя зносіны паміж людзьмі ў розных сферах	Перадача навуковай інфармацыі, выклад і тлумачэнне дасягненняў у галіне навукі
2. Сфера выкарыстання	Гутаркі з блізкімі людзьмі ў неафіцыйных абставінах сяброўскія лісты, прыватныя запісы	Выступленні на канферэнцыях, семінарах з лекцыямі, дакладамі, на ўроках, у аўдыторыях энцыклапедыі, падручнікі, навуковыя і навукова-папулярныя кнігі
3. Асноўныя адзнакі стылю (стылявыя рысы)	Неафіцыйнасць, нязмушанасць, натуральнасць размовы; вобразнасць, эмацыянальнасць, ацэначнасць; суб'ектыўныя адносіны да з'яў і падзей; дыялагічная форма	аб'ектыўнасць, лагічнасць, доказнасць, акрэсленасць, лаканічнасць, інфармацыйная насычанасць, змястоўнасць, маналагічнасць

© ТДА «Аверсэв»

План характарыстыкі	Гутарковы	Навуковы
4. Моўныя сродкі стыляў	Агульнаўжывальныя размоўныя словы, дыялектныя, жаргонныя, прастамоўныя словы, эмацыянальна і экспрэсіўна афарбаваныя ацэначныя словы і фразеалагізмы	навуковыя і тэхнічныя тэрміны, абстрактныя словы, агульнанавуковыя кніжныя словы, словы з непераносным значэннем, рэдкае ўжыванне эмацыянальных слоў
	словы з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі, назоўнікі агульнага роду, прыметнікі з суфіксам -аст(ы) тыпу *вушасты*, рэдка дзеепрыметнікі	перавага іменнай лексікі над дзеяслоўнай, мн. лік абстрактных і рэчыўных назоўнікаў, частыя формы роднага склону назоўнікаў, рэдка займеннікі 1-й ас.
	сказы з выклічнікамі, часціцамі, займеннікамі, прыслоўямі, пабочнымі словамі. Словы-сказы, няпоўныя сказы, інверсія	шырокае выкарыстанне словазлучэнняў, апавядальныя сказы з прамым парадкам, складаныя і ўскладненыя розных відаў

© ТДА «Аверсэв»

План характарыстыкі	Афіцыйна-дзелавы	Публіцыстычны	Мастацкі
1. Мэта выкарыстання	Паведамленне, перадача афіцыйнай інфармацыі, афіцыйныя службовыя адносіны людзей і ўстаноў	Уздзейнічаць на чытача і слухача, уплываць на яго перакананні і паводзіны	Уздзейнічаць на слухачоў ці чытачоў, адлюстроўваць у вобразах і карцінах духоўную сферу жыцця людзей
2. Сфера выкарыстання	Аб'явы (напрыклад, па радыё, тэлебачанні, на сходах) законы, статуты, даведкі, распіскі, пратаколы, заявы, акты	Публічныя выступленні на сходах, мітынгах, з'ездах артыкулы, нататкі, рэпартажы, нарысы, фельетоны, памфлеты і інш.	Творы вуснай народнай творчасці, пастаноўкі ў тэатрах, мастацкія фільмы, творы мастацкай літаратуры (раман, аповесць, паэма, верш, п'еса, байка і інш.)
3. Асноўныя адзнакі стылю (стылявыя рысы)	Аб'ектыўнасць, трафарэтнасць, стандартнасць, яснасць, дакладнасць, канкрэтнасць, лагічнасць, лаканізм, прадпісальнасць	Інфармацыйная насычанасць, канкрэтнасць, фактаграфічнасць, экспрэсіўнасць, эмацыянальнасць, пабуджальнасць, вобразнасць	Адзінства камунікацыйнай і эстэтычнай функцый, вобразнасць, мастацка-вобразная канкрэтызацыя, эмацыянальнасць, маналагічнасць і дыялагічнасць

© ТДА «Аверсэв»

План характарыстыкі	Афіцыйна-дзелавы	Публіцыстычны	Мастацкі
4. Моўныя сродкі стыляў	Юрыдычныя і канцылярска-адміністрацыйныя тэрміны, адсутнасць эмацыянальна-экспрэсіўнай лексікі, стандартныя выразы	Грамадска-палітычная і абстрактная лексіка, эмацыянальна-экспрэсіўна-ацэначныя словы, вобразныя і стандартныя выразы, вобразныя сродкі	Лексіка розных стыляў, экспрэсіўна афарбаваная, ацэначная лексіка, разнастайныя вобразныя сродкі, словы з пераносным значэннем, аўтарскія неалагізмы, прыказкі, прымаўкі
	аддзеяслоўныя назоўнікі, частотнасць інфінітываў і пры іх слоў трэба і пад.	зборныя назоўнікі, складанаскарочаныя словы, абстрактныя назоўнікі, формы загаднага ладу, часціцы, выклічнікі	розныя граматычныя разрады слоў і розныя іх формы, уласцівыя для розных стыляў
	складаныя сказы, дзеепрыметнікавыя і дзеепрыслоўныя звароты. Не выкарыстоўваюцца сказы з выклічнікамі, часціцамі	прастата сінтаксічных канструкцый, частая інверсія, рытарычныя фігуры, далучальныя канструкцыі, пытальна-адказная форма	складаныя і ўскладненыя сказы, спалучэнне сінтаксічных канструкцый розных стыляў

© ТДА «Аверсэў»

Тыпы маўлення

Уся разнастайнасць зместу тэкстаў можа быць зведзена да трох тыпаў:

1) свет у статыцы, які ўспрымаецца прадметна, адначасова паводле ўсіх прымет і адлюстроўваецца ў тэксце тыпу апісання;

2) свет у дынаміцы, які ўспрымаецца ў развіцці, у паслядоўных падзеях у часе і адлюстроўваецца ў тэксце тыпу апавядання;

3) свет у прычынна-выніковых сувязях, што адлюстроўваецца ў тэксце тыпу разважання.

Схематычна будова тэкстаў можа быць прадстаўлена наступным чынам.

Апісанне

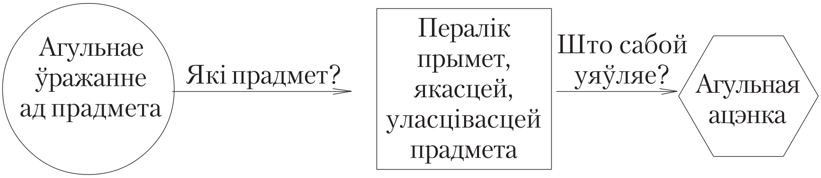

Апавяданне

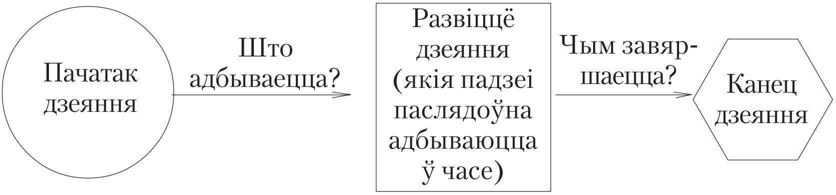

Разважанне

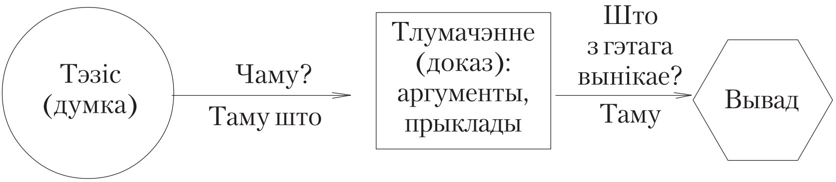

© ТДА «Аверсэв»

Нормы беларускай літаратурнай мовы

Нормы	Сутнасць нормы
Арфаэпічныя	правільнае вымаўленне гукаў і іх спалучэнняў
Акцэнталагічныя	правільная пастаноўка націску ў словах
Арфаграфічныя	правільная перадача вуснай мовы на пісьме сродкамі беларускай графікі
Лексічныя	правільнае ўжыванне слоў у адпаведнасці з іх значэннем і правільнае спалучэнне слоў па сэнсе
Словаўтваральныя	правільнае ўтварэнне слоў паводле ўласцівых мове спосабаў і словаўтваральных мадэляў
Марфалагічныя	правільнае ўтварэнне і ўжыванне граматычных формаў слоў
Сінтаксічныя	правільнае ўтварэнне і ўжыванне словазлучэнняў і сказаў
Пунктуацыйныя	правільная пастаноўка знакаў прыпынку
Стылістычныя	правільнае ўжыванне моўных сродкаў у адпаведнасці з абраным тыпам і стылем, а таксама моўнай сітуацыяй

© ТДА «Аверсэв»